

2001 KRİZİNİN EKONOMİK VE SİYASİ YÖNLERİ ÜZERİNE
BİR DEĞERLENDİRME ÇABASI

Arş.Gör.Hidayet KESKİN♦
Arş.Gör.Hakan M. KİRİŞ♦♦
Arş.Gör.Canan ŞENTÜRK♦♦♦

ÖZET

Bilindiği üzere Türkiye, 2001 yılında ağır bir ekonomik kriz yaşamıştır. Bu krizin doğuşunda ekonomik yetersizlik ve darboğazların yanında siyasi belirsizliğin de çok büyük etkisi olmuştur. Ortaya çıkması, kötü yönetimi, ekonomide yol açtığı büyük hasar ve kriz sonrası süreçte siyasi tabloyu tamamen değiştiren yapısı ile 2001 krizi derin incelemeleri gerekli kılan bir durum yaratmıştır. Bu makale söz konusu süreci genel bir bakış açısı ile ortaya koyma çabasındadır.

ANAHTAR KELİMELEER: 2001 Krizi, 57.Hükümet, ekonomik kriz, siyasi istikrarsızlık.

**THE EFFORT TO ANALYZE ON
ECONOMIC AND POLITICAL DIMENSIONS OF 2001 CRISIS**

ABSTRACT

As it is known, Turkey experienced a severe economic crisis in the year 2001. Not only economic insufficiencies and bottlenecks but also political indefiniteness had sizeable effects in the formation of economic crisis. The 2001 Crisis with its existence, mal-administration, wide damage in the Turkish economy and with the structure that transformed political climate in the post-crisis period is worth to analyze. With this article it is attempted to state the aforementioned process generally.

KEYWORDS: 2001 Crisis, 57.Government of Turkey, economic crisis, political instability.

GİRİŞ

Ekonomi politik üst anlatıların favori konularındandır. Siyasal iktidarın ekonomiye müdahalesi yahut ekonomik yapının siyaseti etkilemesi diğer bir deyişle siyaset ile ekonominin iç içe geçmişliği bilindik bir konudur. Üretim biçimleri ve siyasi yönetimler arasında tarihten bugüne kadar uzanan süreçte farklı ideolojiler¹ tarafından kurulan etkileşimlerin şekillenmesi günümüzün düzleşen dünyasında

Değerli arkadaşımız Arş. Gör. Onur Demirel'e katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

♦ SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD. hunlu@iibf.sdu.edu.tr

♦♦ SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD. hakkan@iibf.sdu.edu.tr

♦♦♦ SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD. canansenturk@iibf.sdu.edu.tr

¹ Tarih boyunca kurgulanan ideolojilerin ana uğraş alanı da ekonomik yaşam ile siyasi iktidarın ilişkilerini düzenlemek olmuştur. Örneğin liberaller genel olarak ekonomik serbestiyeti sağlamak üzere "laissez – faire" devletini kurgularken, Marks, üretim mekanizmasının geçirdiği evrim dahilinde üretim araçlarının ve sosyal yapının da değiştiğini söylemektedir. Bkz. Ayferi GÖZE, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**,Beta Yayınları,10.basım.

KESKİN – KİRİŞ - ŞENTÜRK

iç faktörler kadar giderek artan ölçüde dış faktörleri de hesaba katmaya başlamıştır. Bugün herhangi bir ülkenin coğrafi olarak çok uzağında ortaya çıkan derin ekonomik bir kriz ilgili ülkeyi birbirine eklemiş finansal piyasalar aracılığı ile ekonomik ve siyasi krizlere sürükleyebilmektedir.² Bu bağlamda ekonomik krizler,³ günümüzde küresel krizler olarak da isimlendirilmektedir. Bunun sebebi, küreselleşmenin bir etkisi olarak, her hangi bir ekonomide meydana gelen krizin, birbirine bağlı mali piyasalar yoluyla diğer ekonomilere hızla yayılabilesidir.⁴

Siyasi istikrar – ekonomik büyüme ya da siyasi istikrarsızlık – ekonomik istikrarsızlık ilişkisi anlamlı sonuçlara sahiptir. Siyasi istikrarsızlıkların ekonomi üzerinde enflasyonun ve işsizliğin artması, büyümenin azalması, iç ve dış borçların vadesinin azalması, borçların maliyetinin artması, yatırımların azalması, sermaye kaçışının artması, borçları ödeyememe olasılığının artması, beşeri sermayenin kaçışı, verginin yerini senyorağın alması gibi sonuçları vardır.⁵ Türkiye’de de siyasi istikrarsızlık ve makro ekonomik istikrarsızlık arasında yakın bir ilişki vardır. 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinde Türkiye, şiddetli bir bankacılık ve döviz kuru sorunu ile karşılaşmış ve bu süreçte politik gerginlikler ön plana çıkmıştır.⁶

Ulusal ekonomilerin yaşadıkları iktisadi krizlerde uluslararası kısa süreli sermaye hareketlerinin ve spekülatif saldırıların önemli bir rolü bulunmaktadır. Dünyada ve Türkiye’de yaşanan iktisadi krizlerde de bu etkiler görülmektedir.⁷ Ekonomik krizlerin siyasi istikrarsızlık ve belirsizliklerle karşılaşması krizin kronikleşmesine yol açan en önde gelen faktör olmaktadır.

² Örneğin NY Times’ın ünlü dış politika yazarı T. Friedman, Asya’da ortaya çıkan finansal krizin nasıl bütün dünya ekonomileri üzerinde etkili olabildiğini, siyasi iktidarları zor duruma düşürebildiğini detaylı olarak anlatmaktadır. Bkz. Thomas L. FRIEDMAN, **Lexus ve Zeytin Ağacı**, Boyner Yayınları, (Çev.Elif ÖZSAYAR), İstanbul 2000.

³ Ekonomik krizler ekonomik büyüme ve gelişme üzerinde negatif etkiler yaratırlar. Ekonomik krizler ülkelere hem ekonomik hem de sosyal maliyetler yüklerler ve uluslararası parasal sistemin istikrarını tehdit ederler. Bkn: Colin KIRKPATRICK ve David TENNANT, “Responding To Financial Crisis: The Case Of Jamaica”, **World Development**, Volume 30, Issue 11, November 2002, s. 1933, 1936.

⁴ EROĞLU ve ALBENİ, s. 94.

⁵ Ercan EREN ve Melike BİLDİRİCİ, “Türkiye’de 1990 Sonrası İktisadi Krizlerin Siyasal ve İktisadi Nedenleri” **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı 1**, Yıl 7, Sayı 41, Eylül Ekim 2001,ss.166-167.

⁶ Aykut Kibritçioğlu, “Türkiye’deki Ekonomik Krizler ve Hükümetler” **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı 1**, Yıl 7, Sayı 41, Eylül Ekim 2001,s.182.

⁷ M. AKDİŞ, “Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerine Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler – Beklentiler”

<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/akdis.htm>, 14.10.2006.

2001 Krizinin Ekonomik ve Siyasi Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme

Tablo 1. Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Anatomisi

	1980 Öncesi	1980 Sonrası
Krizlerin Nedeni ve Niteliği	Yapısal sorunlardan kaynaklanan daha çok ödemeler dengesi krizleri niteliğinde	Dışsal etkilerden kaynaklanan finansal içerikli para krizleri (döviz krizi, likidite krizi)
Krizlerin Reel Ekonomiye Yansımaları	Sınırlı	Geniş ölçekli ve yaygın
Ekonomi Politikası	İthal ikameye dayalı sanayileşme	İhracata dayalı sanayileşme
Krizler Karşısında Alman İstikrar Tedbirleri	Daraltıcı bütçe ve maliye politikaları uygulamaları	Daraltıcı para politikası uygulamaları
Sermaye Akımları	Kısıtlamalara tabi ve krizlerin oluşumunda belirleyici rolü bulunmamakta	Tamamen serbest ve krizleri oluşturan temel etkenlerden biri konumunda
Bankacılık Sektörü	Devlet kontrolünde ve kriz yaratıcı etkisi bulunmamakta	Liberal ve denetimden göreceli uzak bir sistem ve krizlerin oluşumunda ana aktörlerden biri konumunda
Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi (KKBG)	Kalkınma Planları çerçevesinde ve sürdürülebilir seviyede	Sürdürülemez boyutlarda
Dış Ticaret Açığı	Yapısal nedenler sebebiyle oluşmakta	Dışsal etkiler nedeniyle oluşmakta
Devlet Bütçesi Finansmanı	Vergiler ve uzun vadeli dış krediler	Kısa vadeli dış krediler ve yoğun iç borçlanma

Kaynak: Ercan UYGUR, “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, adlı makaleden uyarlanmıştır.

Krizlerin günümüzde oldukça sık tekrar etmesi ve çok hızlı bir süreçte meydana gelmesinin en önemli sebebi; bu krizlerin bankacılık sisteminde veya finansal piyasalarda ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Krizin boyutları özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha da yıpratıcı olabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin etkin işleyen, derin ve sağlıklı finansal piyasaları olmaması sebebiyle bu ülkelerdeki piyasalar spekülatif hareketlere açık hale gelmektedir. Denetim dışı fonlar gelişmekte olan piyasalara ani giriş yaptıkları zaman piyasalar olması gerekenin üzerinde olumlu tepki vermektedirler. Fonların ani çıkışı halinde ise, piyasalar üzerinde şok etkisi meydana gelmekte ve bu etki ekonomik krize dönüşmektedir.

KESKİN – KİRİŞ - ŞENTÜRK

Kriz ortaya çıktığı zaman bu ülkelerde hükümetlere olan güven azalmaktadır. Kriz ülkedeki istikrarı yok etmekte ve derin bir güvensizliğe sebep olmaktadır. Güvensizlik ortamı spekülasyon hareketlerin şoklara dönüşmesine neden olurken bu şoklar da krizlere dönüşmektedir. Bunun sonucunda gelişmekte olan bir ülke şok/kriz sarmalını birlikte yaşamaya başlamaktadır.⁸

Son yıllarda bankacılık ve döviz krizleri şeklinde kendini gösteren finansal krizler yaşayan ülkelerin sayısı artmıştır. IMF'nin açıklamalarına göre üyesi olan yüz seksen ülkeden yüz otuz 1980 ve 1995 yılları arasında özellikle bankacılık problemlerine dayalı finansal krizler yaşamıştır.⁹ Göze çarpan özelliklerden birisi güçlü finansal piyasalara sahip olan gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere göre finansal krizlerle başa çıkmakta daha başarılı olduklarıdır.¹⁰

Türkiye finansal krizlerle küreselleşme sürecine uyum sağlamak amacıyla dışa dönük ekonomi modelini uygulamaya başladıktan sonra tanışmıştır. Ülkemizde ortaya çıkan krizler anatomik olarak 1980 öncesi ve 1980 sonrası iki döneme ayırarak incelemek doğru bir yaklaşım olacaktır.

1980'li yıllardan önce Türkiye'de yaşanan krizler daha çok yapısal özellikler sebebiyle ortaya çıkmıştır. Oysa 1980'den sonra özellikle 1990'lı yıllarda meydana gelen krizler dışsal krizler niteliğindedir. Örneğin, Türkiye Kasım 2000 ve Şubat 2001'de iki önemli ekonomik kriz yaşamıştır. 2001 Şubat ayında yaşanan kriz Kasım 2000'de ortaya çıkan krizin ikinci dalgası ve devamı niteliğindedir.

1. 2001 KRİZİNE GELİRKEN SİYASİ VE EKONOMİK GELİŞMELER

1.1.1999 Seçimleri ve 57. Hükümet

Türkiye'de 18 Nisan 1999, genel ve yerel seçimlerin birlikte yapıldığı ender seçim dönemlerinden biri olmuştur. 1999 seçimlerinin Güneydoğu endeksli olduğunu bu sebeple sol milliyetçi parti DSP'nin

⁸ EROĞLU ve ALBENİ, s. 94, 95.

⁹ George G. KAUFMAN, "Banking and Currency Crises and Systemic Risk: A Taxonomy and Review", **Financial Markets, Institutions & Instruments**, Volume 9, NO. 2, May 2000, s. 69.

¹⁰ Piti DISYATAT, "Currency Crisis And The Real Economy: The Role Of Banks" Washington DC: International Monetary Fund, Working Paper No. 01/49, 2001, s. 9, * **Asimetrik Bilgi**; Satıcıların ve alıcıların bir malın veya hizmetin niteliği hakkında birbirinden farklı bilgiye sahip olmalarıdır. Bkz: Erdal M. ÜNSAL, **Mikro İktisat**, Kutsan Ofset Matbaacılık, 2. Baskı, Ankara, 1998, s. 542.

2001 Krizinin Ekonomik ve Siyasi Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme

bu seçimlerde birinci parti, sağ milliyetçi parti MHP'nin de ikinci parti haline geldiğini belirten Turan, seçimden hemen önce Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirilen Öcalan'ın dönemin başbakanı Ecevit'e prim kazandırdığını söylemektedir.¹¹ Gerçekten de o dönemin gazetelerinde manşetlerden uzun süre düşmeyen bu olay 1999 seçimlerinin gidişatına büyük etki yapmıştır.

Buna karşın yapılan araştırmalar konjonktürel etkenlerin yanı sıra ekonomik sorunların seçmen tercihlerinde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle Türkiye'de 1990'lı yıllarda yapılan her seçimden başka bir partinin birinci olarak çıkması seçmenin oy kullanırken göz önüne aldığı öncelikli unsurun ideolojiden ziyade ekonomik sorunlar olduğunu göstermektedir.¹² 1999 Seçimleri sonucunda oluşan siyasi tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo 2. 1999 Seçimi Sonuçları

Parti Adı	Alınan Oy	Oranı	Milletvekili
DSP	6.919.670	22,19	136
MHP	5.606.583	17,98	129
FP	4.805.381	15,41	111
ANAP	4.122.929	13,22	86
DYP	3.745.417	12,01	85
CHP	2.716.094	8,71	-
HADEP	1.482.196	4,75	-
BBP	456.353	1,46	-
BAĞIMSIZ	270.265	0,87	3
DİĞER	1.059.608	3,4	-

Kaynak:http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partilerverilerinden uyarlanmıştır.

Türkiye'deki 1999 yılı seçimlerinde iktidardaki ve muhalefetteki partilerin oy oranları büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır. Demokratik Sol Parti (DSP) 1999 seçimlerinde birinci parti olmuştur. Bir önceki seçimde parlamentoya girememiş olan

¹¹ Ali Eşref TURAN, **Türkiye'de Seçmen Davranışı – Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi**, Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul 2004, s.166.

¹² Örneğin Çaha'nın araştırmasında Türkiye'nin önde gelen sorunları arasında tüm partilerin seçmenleri ilk iki sırada "enflasyon" ve "işsizliği" göstermişler ve iktidardan çözmelerini istedikleri öncelikli sorunu "ekonomik sorunlar" olarak cevaplamışlardır. Bkz. Ömer ÇAHA, **Seçmen Davranışı ve Siyasal Partiler**, Fatih Üniversitesi Yayını, İstanbul 2004, s.99-100.

KESKİN – KİRİŞ - ŞENTÜRK

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) seçimden ikinci parti olarak çıkmıştır. Hükümetin küçük ortağı Anavatan Partisi (ANAP) meclise dördüncü parti olarak girmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ise tarihinde ilk defa meclise girememiştir. Seçimden birinci olarak çıkan partinin aldığı oy oranı toplam oyların %25'i dahi değildir. Böyle parçalanmış bir siyasi yapı, siyasi istikrarsızlığın öncelikli nedenlerinden birisini oluşturmuştur.¹³

Seçim sonuçlarına göre parlamentoda beş siyasi parti temsil hakkını elde etmiştir. Öte yandan seçimlerin koalisyonu zorunlu kılan bir dağılımı ortaya çıkarması sonucunda 28 Mayıs 1999'da kurulan 57. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin (sonraları Milliyetçi Anasol adını alacak olan hükümet) başbakanı Bülent Ecevit, hükümet programında üç siyasi partinin koalisyon gerekçesini ve ana hedefini şu şekilde açıklamaktaydı:

“Milletimiz, bu tercihi ile siyasî hayatımızda, istikrarsızlık, çatışma ve kutuplaşma yerine, hoşgörü, uzlaşma ve işbirliği ortamının hâkim olmasını, ülke sorunlarına istikrar içinde çözüm üretilmesini arzuladığını göstermiştir.

Bu anlayıştan yola çıkan Demokratik Sol Parti, Milliyetçi Hareket Partisi ve Anavatan Partisi, 57. cumhuriyet hükümetini oluşturmak suretiyle ülke sorunlarına çözüm üretme görev ve sorumluluğunu birlikte üstlenerek, bir uzlaşma ve atılım hükümeti olarak çalışmaya karar vermişlerdir.”

57. Hükümet programında da açıklandığı üzere eski siyasi kutupları bir araya getiren, uzlaşma temelli bir hükümet görüntüsü vermekteydi. Ekonomi alanında ise hükümetin gayesi *rekabetçi bir pazar ekonomisi anlayışına dayanan ekonomi ve maliye politikalarını özenle uygulamakta* olarak açıklanıyordu. Yine hükümet programında *ekonomik istikrarın sağlanacağı, bütçe açıklarının azaltılacağı, faiz dışı bütçe fazlası yaratılacağı, kayıt dışı ekonomiye karşı etkili önlemler alınacağı, sosyal güvenlik kurumlarının ve birliklerinin açıkları giderileceği, bütçe disiplini güçlendirileceği bu şekilde de ekonomide güven ortamı yaratılacağı* belirtilmişti.

Üç partili bu koalisyon hükümetinde ekonomi yönetimi de yine üç parti arasında paylaşılmıştı. Otuzun üzerinde bakanlığın bulunduğu bu hükümette Maliye, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlıkları Anavatan Partisi'ne, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Milliyetçi Hareket Partisi'ne verilmiştir. Ayrıca devlet bakanlıklarına bağlı ve ilgili kuruluşlardan hazine müsteşarlığı, BDDK, merkez bankası, Ziraat

¹³ EREN ve BİLDİRİCİ, s. 167, 169.

2001 Krizinin Ekonomik ve Siyasi Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme

Bankası, SPK, Halk Bankası, Kalkınma Bankası ve Emlak Bankası Demokratik Sol Parti'ye, dış ticaret müsteşarlığı, EXIMBANK, Akreditasyon Kurumu Milliyetçi Hareket Partisi'ne, Gümrük müsteşarlığı, özelleştirme idaresi ve kamu toplu iş sözleşmelerinde eşgüdüm görevi Anavatan Partisi'ne verilmiştir. Dolayısı ile ekonomi yönetiminin bölünmüşlüğü söz konusudur.

AB ile ilişkiler de dönem başında olumlu bir ivme kazanmıştır. 1999 Helsinki zirvesinde Türkiye'nin "*diğer aday devletlere uygulananlar ile aynı kriterler temelinde Birliğe katılmaya yönelmiş bir aday devlet*" olduğu vurgulanarak adaylık süreci tasdik edilmiştir.¹⁴

Farklı dünya görüşlerine sahip üç partinin oluşturduğu koalisyon hükümetinin uyumlu bir şekilde görevini yerine getirememesi, piyasalarda güvensizlik ortamı yaratmıştır. Ayrıca bu durum yapısal reformların gerçekleştirilmesinde büyük gecikmeler ortaya çıkmasına neden olmuştur. IMF, yapısal reformlardaki gecikmeleri öne sürerek programın üçüncü kredi dilimini ertelemiştir. Bu gelişme piyasalarda likidite sıkıntısına yol açmış ve krizlerin oluşumuna katkıda bulunmuştur. IMF'ye özellikle Asya krizi sonrasında getirilen eleştirilerden biri de, IMF'nin öncülüğünde uygulanan istikrar programlarının başarılı olması için yeterli finansal desteği sağlamadığı görüşüdür. 21 Şubat 2001 tarihinde toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nda (MGK) Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Başbakan Bülent Ecevit arasında yaşanan gerginlik Şubat 2001 ekonomik krizini tetiklemiştir.¹⁵

1.2. 1999 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı

Ekonomik yönden IMF ile 1999 yılında imzalanan Stand-By anlaşması krizin değerlendirilmesi açısından önemli bir çerçevedir. Aralık 1999'da Türkiye, enflasyon oranını 2002 yılının sonunda tek haneli rakamlara indirmeye yönelik bir dezenflasyon programını uygulamaya koymuştur. Bu program, IMF'nin görüşü doğrultusunda hazırlanmış ve teknik yardımı ile desteklenmiştir.¹⁶ Programın temel özelliklerinden birisi para tabanındaki değişimleri Merkez Bankası'nın net dış varlıklarındaki değişmeye bağlamasıdır. Bu arada

¹⁴ <http://www.deltur.cec.eu.int/helsinki-sonuc.html>

¹⁵ <http://www.belgenet.com/eko/21subat01.html>, 09.10.2006.

¹⁶ Erinç YELDAN, "On The IMF-Directed Dısınflation Program In Turkey: A Program For Stabilization and Austerity Or A Recipe For Impoverishment and Financial Chaos ?", http://www.bilkent.edu.tr/%7Eeyeldanbs/Yazilar_Uye/yeldanekim01.pdf, 11.11.2006

KESKİN - KİRİŞ - ŞENTÜRK

Merkez Bankası'nın net iç varlıklarına da belirli bir limit konulmuştur. Sabit döviz kuru uygulamasının özellikle gelişmekte olan ülkelerde bankacılık krizleri ile sonuçlandığı gözlenmiştir. Bu krizlerin reel maliyetinin de oldukça yüksek olduğu kanıtlanmıştır.¹⁷

Ayrıca programın hedefleri 3 yıl içinde enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmek, reel faizleri azaltmak ve bu sayede kamu kesiminin finansman dengesini sağlıklı ve sürdürülebilir bir hale getirmektir.¹⁸

Bu amaçları gerçekleştirebilmek için program üç temel üzerine oturtulmuştur. Bunlar; kamu kesimi reformu yapılması, döviz çıpasına bağlı para programı uygulanması ve sosyal güvenlik, özelleştirme ve tarım kesimine yönelik yapısal nitelikli reformların gerçekleştirilmesidir. 2000 yılı sonunda TEFE'nin %20, TÜFE'nin %25, 2001 yılı sonunda sırasıyla %10 ve %12, 2002 yılı sonunda ise %5 ve %7 olarak gerçekleşmesi hedeflenmiştir.

Enflasyonu düşürme programı çerçevesinde Türkiye'nin 1999 yılı sonunda GSMH'nin %2'si kadar açık veren kamu kesimi faiz dışı dengesinin, 2000 yılında GSMH'nin %2.2'si kadar fazla vermesi hedeflenmiştir. Bu rakamın 2001 ve 2002 yıllarında GSMH'nin %3.7'sine yükseltilmesi amaçlanmıştır. Kamu kesiminde bu iyileşmenin gerçekleştirilmesi ise yapısal reformların yapılmasına bağlanmıştır. Gerçekleştirilmesi öngörülen yapısal reformlar kapsamlı bir uygulamayı içermektedir. Örneğin, kamu yönetiminde şeffaflık, vergi reformu uygulaması, sosyal güvenlik ve tarımsal desteklemede değişiklikler, özelleştirme uygulamalarının gerçekleştirilmesi, sermaye piyasası ve bankacılık sisteminin etkin denetim ve gözetiminin sağlanması bu yapısal reformların konularındandır.¹⁹ Bu iyileştirmelerle Türkiye'nin büyüme hızının artırılması amaçlanmaktadır. 2000 yılı büyüme hızının %5.6 olması öngörülmüş aynı şekilde gelecek yıllar için de bu eğilimin devam etmesi hedeflenmiştir.²⁰

¹⁷ İlker DOMAÇ ve Maria Soledad Martinez PERIA, "Banking Crises And Exchange Rate Regimes: Is There A Link ?", **Journal Of International Economics**, Volume 61, Issue 1, October 2003, s. 41.

¹⁸ ŞAMİLOĞLU, s. 56.

¹⁹ KADIOĞLU ve Diğerleri, "Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000", <http://www.tcmb.gov.tr/%7Eresearch/discus/dpapers51.pdf>, 21.10.2006.

²⁰ Ferya KADIOĞLU, Zelal KOTAN, Gülbin ŞAHİNBEYOĞLU, "Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000", <http://www.tcmb.gov.tr/%7Eresearch/discus/dpapers51.pdf>, 21.10.2006.

2001 Krizinin Ekonomik ve Siyasi Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme

Bu programın aksayan yönleri Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Örneğin döviz kurunu çıpa olarak belirlemenin ulusal paranın aşırı değerlenmesine neden olabileceği ve dolayısıyla cari işlemler dengesinin negatif yönde etkilenebileceği öngörülmemiştir. Nitekim reel kur, program uygulanmaya devam ettiği süre içinde değerlenmeye devam etmiştir. Faizler hızlı bir şekilde düşürülmüştür. Faizlerde yaşanan azalma ertelenmiş tüketim isteklerini gündeme getirmiş ve özellikle tüketime yönelik talepte büyük bir artış yaşanmıştır. Bu durum ithalatın çok fazla artması sonucunu doğurmuştur. İthalat büyük miktarlarda arttığı için de Türkiye'nin cari işlem dengesi olumsuz yönde etkilenmiştir.

Programın uygulamayı öngördüğü gelirler politikası üzerinde toplumsal uzlaşma sağlanamamış ve kamuoyu bu politikayı benimsememiştir. Bu da enflasyonun öngörülen düzeye düşmemesine neden olmuştur. Uygulanan gelirler politikası ile toplu iş sözleşmesi hakkı olanlar gelirlerini reel anlamda yükseltebilirken, diğer kesimler gelir kaybına uğramışlardır. Kira artışlarının hedeflenen enflasyon oranı ile uyumlu bir şekilde artırılması tam olarak istenen boyutta gerçekleşmemiştir.²¹

Tüm bunlara ek olarak Türkiye'nin IMF ile geçmişte yaptığı stand-by anlaşmalarının tamamı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu nedenle IMF ile yapılan anlaşmaların başarılı olacağı konusunda kamuoyunda yoğun kuşklar bulunmaktadır. Ayrıca enflasyonu düşürmek için en önemli araç olarak kullanılan döviz çıpası uygulaması daha önce Meksika'da, Brezilya'da, Rusya'da ve Tayland'da uygulanmış ve finansal krizlerle sonuçlanmıştır.²²

Program uygulamaya konulduktan sonra temel hedeflerden biri olan kamu borçlanmasının maliyetinin azaltılması, faiz oranlarındaki düşüş sayesinde gerçekleştirilmiştir. Ancak 2000 yılı için hedeflenen enflasyon oranı tam olarak amaçlanan seviyeye düşürülemediği. 2000 yılı sonunda enflasyon oranı %40 olarak gerçekleşmiştir. Döviz kurundaki yükselme ise dolarda %25, markta ise %12 olmuştur. Enflasyon oranı ile döviz kuru arasındaki uyumsuzluk TL'nin döviz karşısında aşırı değerlenmesi sonucuna yol açmıştır. Bu durum ise ihracatın göreceli azalmasına ve ithalat ile ihracat arasındaki açığın daha da büyümesine neden olmuştur.²³ Bu durum enerji ve petrol fiyatlarındaki artışla birleşince cari işlemler açığı artmış ve ödemeler dengesinde ciddi problemler ortaya çıkmıştır. Ayrıca kira artışları

²¹ EREN ve SÜSLÜ, "Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye'de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi", s. 671.

²² EROĞLU ve ALBENİ, s. 201,202.

²³ ŞAMILOĞLU, s. 58.

KESKİN – KİRİŞ - ŞENTÜRK

%25 olarak öngörülmesine karşın %49.1 olarak gerçekleşmiştir. Kamu ve özel sektörde ücret artış oranları önceden yapılmış olan toplu iş sözleşmeleri ve geçmiş enflasyonu temel alan ücret artışları nedeni ile %60-70 oranında gerçekleşmiştir.²⁴

Bu gelişmelere ek olarak AB ile olan ilişkilerdeki gerginlik ve özelleştirme uygulamaları gibi yapısal reformların gerçekleştirilmemesi programa duyulan güveni sarsmış ve programın devamlılığı konusunda soru işaretlerine sebep olmuştur.²⁵

Yapısal reformlarda gecikmelerin ortaya çıkması ve ek finansal önlemlerin alınmasındaki isteksizlik sonucunda IMF, Ekim 2000'de serbest bırakacağı 3. ek kredi dilimini ertelemiştir. Uluslararası piyasalardaki beklentilerde olumsuzluklar ön plana çıkmış ve faiz oranları yükselmiştir. Faiz oranlarının artması, portföylerinin büyük kısmı devlet iç borçlanma senetlerinden oluşan ve bunları kısa süreli kaynaklarla fonlayan bazı bankaların mali durumlarını kötüleştirmiştir. Özellikle Kasım ayının ikinci yarısında finansal piyasalardaki güvensizlik çok yükselmiştir. Yabancı yatırımcılar Türkiye'deki portföylerini azaltmış ve yurtdışına sermaye çıkışı yaşanmıştır.²⁶

2. KRİZİ ORTAYA ÇIKARAN EKONOMİK VE SİYASİ ETKENLER

• **Kamunun Borç Yükünün Artması:** Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi(KKKG)'nin artması eski borçların yeni borçlarla kapatılmaya başlanması sürecini oluşturmuştur. Bu durum üretimin yavaşlamasına ve ekonominin yüksek faiz - yüksek enflasyon - yüksek kur döngüsünün içine girmesine neden olmuştur. Türkiye'nin iç ve dış borçlarında hızlı bir artış yaşanmış ve borç dinamiği sürdürülemez bir duruma gelmiştir. 2001 yılının sonunda kamunun borç yükü 170 milyar dolara ulaşmıştır. Bu rakamın 60 milyar doları dış borç, 110 milyar doları ise iç borç şeklinde olmuştur.²⁷

• **Merkez Bankasının Durumu:** 2000 yılı enflasyonu düşürme programında çipaya bağlanan döviz sepeti 1 dolar + 0.77 Euro olarak belirlenmiştir. TCMB, yılın ilk çeyreğinde TL'nin sepet karşısında ayda %2.1, ikinci çeyreğinde ayda %1.7, üçüncü çeyreğinde ayda

²⁴ EROĞLU ve ALBENİ, s. 203.

²⁵ ERGİ, "Dünya'da ve Türkiye'de Krizin Anatomisi", s. 950.

²⁶ ŞAMİLOĞLU, s. 59.

²⁷ Şevki ÖZBİLEN, "Türkiye'de İktisadi Krizin Temel Nedenleri ve Bir Mali Sistem Reformu", *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I*, s. 122.

2001 Krizinin Ekonomik ve Siyasi Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme

%1.3 ve dördüncü çeyreğinde ayda %1 değer kaybedeceğini açıklamıştır. 2001 yılı başında dövizdeki değişim oranının %0.9 olması ve 2001 yılının Temmuz ayında çıpa uygulamasının bırakılarak dalgalı kur uygulamasına geçilmesi planlanmıştır. Fakat yaşanan gelişmeler bu öngörülerin yerine getirilmesine olanak bırakmamıştır.²⁸

Kasım 2000'deki kriz, bankalar ve kurumsal yatırımcıların dövize olan aşırı talepleri sebebiyle ortaya çıkmıştır. 21 Kasım 2000'de TCMB mevduat munzam karşılıklarını 12 Ocak 2001'den itibaren %6'dan %4'e düşürdüğünü belirtmiştir. 22 Kasım 2000'de Açık Piyasa İşlemleri (APİ) aracılığı ile piyasaya 1.688 trilyon TL fon sağlamış ve bankaların disonibilite uygulamalarına bir takım kolaylıklar getirdiğini açıklamıştır.²⁹ Fakat yine de dövize olan talep azalmamış ve özellikle yabancı yatırımcılar döviz talep etmişlerdir. TCMB'nın brüt döviz rezervlerinde 17 Kasım ve 5 Aralık tarihleri arasında 6.1 milyar dolarlık azalma gerçekleşmiştir. TCMB'nın toplam brüt döviz rezervleri 18.3 milyar dolara, toplam net döviz rezervleri ise 13 milyar dolara düşmüştür. Dolayısıyla IMF'nin istikrar programı çerçevesinde belirlenen yılsonu hedefinin altına inilmiştir.³⁰

Uygulanan programın Kasım krizi ile güven kaybına uğraması ve yüksek faizler sebebiyle bankaların mali yapılarının kötüleşmesi, şubattaki krizin temellerini oluşturmuştur.³¹

• **Bankacılık Sektörünün Sorunları:** Türkiye'de Kasım 2000 krizinin ortaya çıkmasında özel ticari bankalar işlevsel bir rol oynamıştır. Kasım krizi daha çok özel bankaların açık pozisyonlarını kapatmak amacı ile döviz talep etmelerinden dolayı meydana gelmiştir. Diğer taraftan Şubat 2001'deki krizi oluşturan temel aktörler ise kamu bankaları olmuştur.³² Şubat krizi kamu bankalarının yeniden yapılandırılmalarında gecikme yaşanması sebebiyle, durumlarının daha da kötüleşmesi ve döviz talebinde bulunmaları sonucunda oluşmuştur.

²⁸ M. Tuba ONGUN, "Türkiye'de Cari Açıklar ve Ekonomik Krizler", Der. Ömer Faruk ÇOLAK, **Kriz ve IMF Politikaları**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 69.

²⁹ Osman KARAMUSTAFA ve Yakup KÜÇÜKKALE, "Türkiye'de Kriz Döneminde Kur-Faiz-Borsa İlişkilerinin Dinamik Analizi", Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Ekim 2002, s.1-2

³⁰ Türkiye Ekonomisi Bülteni, Sayı 12, Aralık 2000, s. 1.

³¹ ALP, "Bankacılık Krizleri ve Krizlere Karşı Politika Önerileri", s. 680.

³² C. Emre ALPER ve Ziya ONIŞ, "The Turkish Banking System, Financial Crises and the IMF in the Age of Capital Account Liberalization: A Political Economy Perspective", **New Perspectives on Turkey**, No.30, s.14, 2004.

KESKİN - KİRİŞ - ŞENTÜRK

• **Dış Ticaret:** Türkiye yaşanan son iki krizin oluşumuna yol açan aşırı döviz talebinin nedenlerinden birisi de daha önce söylendiği gibi dış ticaret açığının uygulanmakta olan sabit döviz kuru politikası sebebiyle çok büyük boyutlara ulaşmasıdır. Türkiye'nin dış ticaretinin 2000, 2001 ve 2002 yılı rakamları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo3. Dış Ticaret (Yıllık)

Milyon Dolar	2000 Yılı	2001 Yılı	2002 Yılı
İhracat	27.775	31.334	35.761
İthalat	54.503	41.399	51.203
Dış Ticaret Hacmi	82.278	72.733	86.964
Dış Ticaret Açığı	-26.728	-10.065	-15.442
İhracat/İthalat	51.0	75.7	69.8
İhracat/GSMH	13.9	21.5	19.9
İthalat/GSMH	27.3	28.4	28.5

Kaynak: <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ticaret/trk00/dsticithalat00.htm>, 11.12.2003

Türkiye'nin cari işlemler açığı 1999 yılında yaklaşık 1.4 milyar dolar iken, dış ticaret açığındaki genişleme ile artmış ve 2000 yılı sonunda 9.8 milyar dolara ulaşmıştır. Dış ticaret açığının büyük miktarlara ulaşması ithalatın artıp ihracatın yavaşlaması sonucunda gerçekleşmiştir. 2000 yılında ihracat bir önceki yıla göre %4.5 artmış, ithalat ise %37 kadar artış göstermiştir. Bunun sonucunda dış ticaret açığı 1999 yılına göre %114.3 oranında fazlalaşmıştır. 2000 yılı sonunda dış ticaret açığı 22.4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca cari işlemler açığı da 2000 yılında %622 oranında artmıştır.³³

Dış ticaret açığının GSMH'ya oranı 1999 yılı sonunda %6.9 olmuştur. 2000 yılı sonunda ise bu rakam %12.6'ya yükselerek kritik bir seviyeye ulaşmıştır. Bunlara ek olarak 2000 yılında cari işlem açığının GSMH'ya oranı %4.9 olmuştur.³⁴ Oysa programda cari işlem açığının GSMH'ya oranı %1-2 civarında öngörülmüştür.³⁵

Türkiye'de 2000 yılında ithalatta çok büyük artış gerçekleştiği görülmektedir. Dış ticaret açığını negatif yönde etkileyen bu gelişmenin nedeni, uygulanan istikrar programı ile birlikte faiz oranlarında yaşanan büyük düşüş sonucunda, ertelenmiş tüketim

³³ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ticaret/trk00/dsticTREkweb00.htm>, 12.11.2006.

³⁴ EREN ve SÜSLÜ, "Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye'de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi", **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Yıl 7, Sayı 41, Ankara, Eylül-Ekim 2001, 668, 669.

³⁵ ALP, "Bankacılık Krizleri ve Krizlere karşı Politika Önerileri", s. 680.

2001 Krizinin Ekonomik ve Siyasi Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme

harcamalarının gerçekleştirilmesidir. Ayrıca TL'nin aşırı değerlenmesi sonucunda yurtdışı malları göreceli olarak ucuzlamıştır.

Türkiye'nin ihracatı 1999 yılında 26.6 milyar dolar iken 2000 yılında %4.5 oranında yükselmiş ve 27.8 milyar dolara ulaşmıştır. İthalattaki aşırı artışla karşılaştırıldığında ihracattaki artışın sınırlı olduğu görülmektedir.³⁶ İhracattaki sınırlı artışın sebebi, TL'nin aşırı değerlenmesi sonucunda Türkiye'nin ihraç ürünlerinin göreceli olarak pahalı hale gelmesi nedeniyle rekabetçi üstünlüğünü kaybetmesi olarak açıklanabilir.

• **Sermaye Hareketleri:** Ülkeye gelen yabancı sermaye, kısa vadeli yabancı sermaye özelliğinde ise bu ülkenin büyümesini değil tersine bir krize sürüklenmesine neden olmaktadır. Çünkü kısa vadeli sermaye akımları kendi yapılarında barındırdıkları doğal özellikleri olarak yüksek volatiliteye sahiptir ve ekonomik istikrarı bu özellikleri ile tehdit ederler. Özellikle Türkiye gibi yükselen piyasalarda, ülkeden ani bir sermaye çıkışı likidite problemi yaratarak bir krizin başlama nedeni olabilmektedir.³⁷

Türkiye'de dış ticaret açığının artması özellikle yabancı yatırımcıların programın sürdürülemeyeceğini düşünmeye başlamaları ile ülkeden büyük miktarda sermaye çıkışı gerçekleştirmelerine yol açmıştır. Bu durum dövize olan talebi kısa sürede aşırı boyutlara ulaştırmış ve kriz başlamıştır.

Sermaye, faiz oranlarındaki artışlara rağmen yurtdışına çıkmıştır. Sermayenin yurtdışına çıkması döviz rezervleri üzerinde negatif etki yaratmış ve döviz rezervleri azalmıştır. Tüm bu gelişmelerin sonucunda döviz kuru üzerindeki baskı yükselmiştir.³⁸

Tablo 4. Türkiye'ye Yönelik Net Sermaye Hareketleri

Yıl	Toplam Sermaye Hareketleri (Milyon dolar)	Doğrudan Yatırımlar (Milyon dolar)	Portföy Yatırımları (Milyon dolar)	Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri (Milyon dolar)	Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri (Milyon dolar)
1999	4935	138	3429	344	1024
2000	9610	112	1022	4276	4200
2001	-13882	2769	-4515	-1130	-11006

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2003/sermaye%20hareketleri.htm>, 20.11.2006

³⁶ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ticaret/trk00/dsticihracat00.htm>, 12.11.2006

³⁷ C. Emre ALPER ve İsmail SAĞLAM, "The Transmission Of A Sudden Capital Outflow: Evidence From Turkey", Forthcoming in Eastern European Economics, March-April 2001, Vol. 39, No. 2, p. 29-48 s. 29.

³⁸ ERGİ, "Dünya'da ve Türkiye'de Krizin Anatomisi", s. 950.

KESKİN – KİRİŞ - ŞENTÜRK

2000 yılında Türkiye'ye gelen uzun vadeli sermaye hareketleri %114,3 oranında artış göstermiş, kısa vadeli sermaye hareketleri ise %431,6 oranında yükselmiştir.³⁹

Türkiye'de 2000 yılının ilk on ayında net yabancı sermaye girişi büyük bir hızla artmıştır. Bu rakam 2000 yılının ilk on ayında 12.5 milyar doları bulmuştur.⁴⁰ Yabancı sermayenin ülkeye girmesinin sebepleri IMF ile yapılan stand-by anlaşmasına verilen desteğin inandırıcılığı, nominal döviz kuru uygulamasına duyulan güven ve daha da önemlisi faiz oranlarındaki azalmaya rağmen sıcak para için pozitif arbitraj getirisinin devam etmesidir.

Bununla birlikte Türkiye'de 2000 yılının altıncı ayından itibaren istikrar programına duyulan güven azalmaya başlamıştır. Sermaye hareketlerinin ilk tehlike sinyalleri 2000 yılının Eylül ayında net sermaye hesabının negatife dönmesi ile kendini göstermiştir. Sermayenin ülkeyi terk etmeye başlaması ortaya çıkacak büyük çaplı bir ekonomik krizin de habercisi olarak yorumlanmıştır.

• **Siyasi İstikrarsızlık ve Belirsizlik:** Gerek üç partinin kendi içindeki uyumsuzlukları gerekse meclisin beş partiden oluşan sonraları yedi partiye yükselen parçalı yapısı güncel gelişmeleri düzenleyecek topluma ivme kazandıracak yasa koyma işlemlerinin yeterince ve hızla yapılamamasına yol açmıştır.

Siyasi ortama göre tepki veren ekonomi, bu dönemde kırılğan bir yapı sergilemiştir. 1999 Depremi, 2000 ve 2001 Krizleri, Irak Harekâtına karşı Türkiye'nin duruşu gibi gelişmelere başbakanın hastalığı, iktidarın büyük ortağı partinin ikiye bölünmesi ve diğer partilerin iç çalkantıları gibi etkenler eklenince ekonomi zor bir dönemden geçmiştir.

Türkiye'de çarpık ekonomik ve siyasi yapı krizlerin başlıca nedenidir. Türkiye'deki ekonomi yönetiminin

Türkiye'de çarpık ekonomik ve siyasi yapı krizlerin başlıca nedenidir. Türkiye'deki ekonomi yönetiminin "*borç yığının kamçısıdır*" anlayışı ile yürütüldüğü ve buna ek olarak siyasi nedenlerle ekonominin kara deliklerinin kapatılmadığı, borçlanmanın sürekli hale geldiği, kamunun israf, yolsuzluk ve usulsüzlüklerinin, üretime geçemeyen verimsiz yatırımların büyüklüğünün, sosyal

³⁹ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ticaret/trk00/dsticTRekoweb00.htm>, 12.11.2006.

⁴⁰ Yılmaz AKYÜZ ve Korkut BORATAV, "The Making of the Turkish Financial Crisis", World Development, Volume 31, Issue 9, September 2003, pages 1549-1566, s. 1554.

2001 Krizinin Ekonomik ve Siyasi Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme

güvenlik açıklarının, tarım ve sanayideki politikasızlıkların krizleri arttırıcı rolü vurgulanmaktadır.⁴¹

• **1999 Depreminin Yarattığı Olumsuz Atmosfer:** 17 Ağustos 1999'da Marmara'da meydana gelen büyük çaplı deprem ülke sanayi ve ekonomisine doğrudan ve dolaylı yoldan pek çok maliyet yüklemiştir.

Örneğin 1999 yılındaki deprem felaketi nedeniyle GSMH'nin %1.5'i deprem harcamalarına ayrılmıştır. Bu sebeple kamu kesimi temel fazlasını arttırmak için kamunun faiz yükünün azaltılması gerekmektedir. Bunu gerçekleştirmek için Eylül 1999'da vergi paketi ve deprem sebebiyle ek vergiler onaylanmıştır. Ayrıca bu amacı gerçekleştirmek için personel ve diğer cari harcamalarda kısıtlama yapılması kararlaştırılmıştır. Tüm bunlara ek olarak kapsamlı bir özelleştirme gerçekleştirilmesi ve dış borcu iç borç yerine ikame etme kararı alınmıştır.⁴²

3. KRİZ SÜRECİ

Enflasyonu düşürme programının ilk krizi 22 Kasım 2000 tarihinde yaşanmıştır. Bu krizin sebebi şiddetli bir spekülatif ataktır. Bu atak nedeniyle İnterbank gecelik faiz oranları %873'e kadar yükselmiştir. Likidite sıkışıklığının oluşmasındaki temel etken yılsonu açık pozisyonlarını kapatmaya çalışan bankaların ek likidite talebidir. Likidite talebinin dövize yönelik olması döviz talebini çok yüksek boyutlara ulaştırmıştır.⁴³

Dış ticaret açığının artmasıyla özellikle yabancı yatırımcılar kur politikasının uygulanabilirliğine dair güven kaybına uğramışlardır. Kasım 2000'de yabancı yatırımcıların net 5.2 milyar dolarlık menkul değer satarak bu sermayeyi yurtdışına çıkarmaları ile ekonomide bir şok meydana gelmiştir. Bu durum Merkez Bankası'nın rezervlerinde erimeye yol açmıştır. Aralık 2000 ve Ocak 2001 arasındaki dönemde IMF'den gelen 2.9 milyar dolarlık ek yardımla sermaye hareketlerinin geçici de olsa istikrarı sağlanmıştır. Şubat 2001'e gelindiğinde ise toplam olarak 6.3 milyar dolarlık sermaye çıkışı yaşanmıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihlerinde yaşanan krizler sonucunda toplam 11.5 milyar dolarlık sermaye çıkışı yaşanmıştır. Bu sermaye çıkışının 10.3 milyar doları yabancı sermaye çıkışıdır. Bu rakam Türkiye

⁴¹ Gaffar YAKIN, "Krizlerin Siyasi Sebepleri ve Güven Faktörü", **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı 1**, ss.143-146.

⁴² YAY ve Diğerleri, s. 43.

⁴³ Zafer TUNCA ve Gökhan KARABULUT, "Küreselleşme Kriz ve Türkiye", **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, s. 934, 935.

KESKİN – KİRİŞ - ŞENTÜRK

ekonomisinin sermaye akımları nedeniyle yaşadığı negatif şokun büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Bu rakamlar finansal krizin oluşmasında sermaye hareketlerinin etkisini açık bir şekilde ifade etmektedir. Sermaye hareketlerinde GSMH'nın yaklaşık %12'si kadar bir yön değiştirme yaşanmıştır.

Kasım 2000 krizi, Merkez Bankasının piyasaya ek likidite sürmesi, yüksek faiz oranları, döviz piyasasında büyük satışlar gerçekleşmesi ve IMF'nin taahhüt ettiği 7.5 milyar dolarlık ek rezerv kolaylığı ile çözümlenebilmiştir. Fakat ekonomideki sorunlar devam etmiş ve Hazine daha yüksek faizle borçlanmaya başlamıştır. Bu durum programa ek yükler getirmiştir.⁴⁴ Kasım 2000'deki krizden sonra ekonominin kırılabilirliği fazlalaşmış ve mali kesimin riskleri artmıştır.⁴⁵

Banka mevduatlarının tamamının devlet güvencesi altında olması bazı bankaların bunu kötüye kullanmalarına yol açmıştır. Mali piyasalarda yaşanan dalgalanmalar bu bankaların taahhütlerini yerine getirememesine neden olmuş ve bazı bankalar TMSF'ne devredilmiştir.⁴⁶ Kasım 2000 krizi sonrasında Demirbank TMSF'ne devredilmiş, Park Yatırım Bankası'nın ise faaliyet izni kaldırılmıştır. Kamu bankalarının yeniden yapılandırılmasını amaçlayan 4603 sayılı yasa çıkartılmıştır. Fakat kamu bankalarının yeniden yapılandırılmalarında yavaş davranılmıştır. Kamu bankaları bu zaman içinde yüksek maliyetle mevduat toplamayı, para piyasasından borçlanmayı, kısa vadeli repo aracılığıyla finansman sağlamayı sürdürmüşlerdir. Bu da yeni krizin sebeplerinden birini oluşturmuştur.⁴⁷

3.1. Şubat 2001 Krizi

Türkiye ekonomisi Kasım ayında yaşanan spekülasyon ataktan sonra 19 Şubat 2001'de siyasi bir kriz yaşamış ve bu olayın hemen ardından ikinci bir spekülasyon atakla karşılaşmıştır.⁴⁸ Hazine 20 Şubat 2001 günü yaptığı iç borç ihalesinde vadeyi azaltmasına rağmen yeterli talep alamamıştır. Merkez Bankası ise net iç varlıklar hedefinden vazgeçmemiş ve bu durum krizin daha da artmasına yol

⁴⁴ TUNCA ve KARABULUT, "Küreselleşme Kriz ve Türkiye", s. 936.

⁴⁵ ERGİ, "Dünya'da ve Türkiye'de Krizin Anatomisi", s. 950.

⁴⁶ Cihan PAÇACI, "Krizler ve Türk Bankacılık Sektörü", **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Yıl 7, Sayı 41, Ankara, Eylül-Ekim 2001, s. 637.

⁴⁷ Niyazi ERDOĞAN, "Türkiye'de Ekonomik Kriz ve Bankacılık Sistemi", **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Yıl 7, Sayı 41, Ankara, Eylül-Ekim 2001, s. 643.

⁴⁸ TUNCA ve KARABULUT, "Küreselleşme Kriz ve Türkiye", s. 936.

2001 Krizinin Ekonomik ve Siyasi Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme

açmıştır. Krizin ortaya çıkmasında IMF ve hükümet yoğun şekilde eleştirilmiştir.⁴⁹ Şubat 2001'deki ikinci spekülasyon atak sonucunda bankalar arası faiz oranları %6200'e kadar yükselmiştir. Merkez Bankası piyasaya 5.36 milyar dolarlık müdahalede bulunmuş fakat spekülasyon saldırısını durduramamıştır.⁵⁰ TCMB'nden bir gün içinde 7 milyar dolarlık döviz talep edilmiştir.⁵¹ Kasım 2000'de yaşanan krizde döviz talebi olan spekülasyon saldırısı daha çok yabancı yatırımcılardan gelip yabancı yatırımcılarla sınırlı kalırken Şubat 2001'de yerli yatırımcılar ve özellikle bankalar döviz talebi aşırı talepte bulunmuşlardır. Döviz talebi aşırı talep karşılanamayacak boyuta ulaştığı için TCMB 22 Şubat'ta döviz kurunu dalgalanmaya bırakmıştır.⁵²

Şubat 2001 krizinde finansal piyasalar kilitlenmiş, ödemeler sistemi çökmüş ve döviz talebi yükselmeye devam etmiştir. Faiz oranları hızla yükselmiştir.⁵³ Bir ABD doları 1.680 bin liraya kadar yükselmiştir.⁵⁴ Döviz fiyatlarındaki bu durum iç talebin daralmasına neden olmuştur. Uluslararası derecelendirme kuruluşları Türkiye'nin kredi notunu düşürmüştür. Ekonomide daralma yaşanması krizin etkilerinin daha da derinleşmesine sebep olmuştur. Yaşanan kriz sebebiyle bir çok firma işçi çıkarmıştır. Ayrıca hükümet kısa sürede peş peşe yaşanan iki krizle itibar kaybetmiştir.⁵⁵ Türkiye'nin IMF ile daha önce 16 defa imzaladığı ve büyük çoğunluğunun yarıda kaldığı IMF programlarından birisi daha başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁵⁶ Dolayısıyla IMF destekli Enflasyonu Düşürme Programı uygulamasına son verilmiştir. IMF'nin önerdiği dalgalı kur sistemini uygulayan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulanmaya başlamıştır.⁵⁷

3.2. 2001 Krizinin Nedenleri Üzerine İktisatçıların Görüşleri

Kasım 2000'de ortaya çıkan kriz hakkında iktisatçıların görüşleri farklılık göstermektedir. Ercan Kumcu, Asaf Savaş Akat,

⁴⁹ ŞAMİLOĞLU, s. 62-63.

⁵⁰ TUNCA ve KARABULUT, "Küreselleşme Kriz ve Türkiye", s. 936.

⁵¹ ALP, "Bankacılık Krizleri ve Krizlere Karşı Politika Önerileri", s. 680.

⁵² Ercan UYGUR, "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri", Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, No: 2001/1, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/krizdenkrize.pdf>, 09.10.2006

⁵³ ŞAMİLOĞLU, s. 62.

⁵⁴ ÖZGÜVEN, "İktisadi Krizler", s. 60.

⁵⁵ ŞAMİLOĞLU, s. 62.

⁵⁶ ALP, "Bankacılık Krizleri ve Krizlere Karşı Politika Önerileri", s. 680.

⁵⁷ Yılmaz AKYÜZ ve Korkut BORATAV, "The Making of the Turkish Financial Crisis", World Development, Volume 31, Issue 9, September 2003, s.21.

KESKİN – KİRİŞ - ŞENTÜRK

Fatih Özatay, Taner Berksoy ve Mahfi Eğilmez Kasım 2000 krizinin bir likidite krizi olduğu görüşündedirler. Bu çerçevede Mahfi Eğilmez, Ercan Kumcu ve Asaf Savaş Akat likidite krizini oluşturan ana sebebin bankaların yeni düzenlemelere çok hızlı bir biçimde uymaya zorlanması olduğunu düşünmektedirler. Ercan Kumcu ve Asaf Savaş Akat TCMB'sinin krize yanlış teşhis koyduğunu ve dolayısıyla yanlış tedavi uyguladığını belirtmektedirler. Mahfi Eğilmez krizin çıkmasında IMF'nin uygulattığı yanlış ekonomi politikalarının bulunduğunu, TCMB'sinin geç uygulamaya başladığı tedaviyi IMF'nin durdurarak hata yaptığını ve sorumluluğun büyük kısmının IMF'de olduğunu vurgulamaktadır. Bu iktisatçıların ortak görüşü TCMB'sinin ilk gün uyguladığı piyasaya likidite verme işlemine devam etmesi gerektiğidir. Piyasaya likidite sağlama uygulamasına devam edilmiş olsaydı, krizin büyük boyutlara ulaşmayacağını, dolayısıyla da Şubat 2001'deki krizin oluşmayacağını ileri sürmektedirler.

Diğer yandan Deniz Gökçe, krizin likidite krizine dönüşmesindeki temel nedenin hükümetin yapısal reformları gerçekleştirmekte geç kalmasını görmektir. Bu durumun piyasa beklentilerini negatif yönde etkilediğini ve dolayısıyla bir likidite krizini meydana getirdiğini belirtmektedir. Korkut Boratav yaşanan finansal krizin IMF'nin uygulattığı döviz çıpasına dayalı istikrar programının kaçınılmaz bir sonucu olduğu görüşündedir. Türkiye'nin ödemeler dengesi probleminin olmadığı bir ortamda bu programın uygulanmasını büyük bir yanlış olarak ifade etmektedir.

IMF'nin birinci başkan yardımcısı Stanley Fischer ise krizin döviz çıpası uygulamasının meydana getirdiği cari açık genişlemesinden kaynaklandığı görüşündedir. Bu durumun ekonomide panik havası yaratarak dövize spekülasyon saldırıyı başlattığını ifade etmiştir. Bu görüşe göre piyasaya ek likidite verilmesi krizi durdurmaktan çok büyütecektir. Rudiger Dornbush, krizin kötü durumda olan bankalar sebebiyle ortaya çıktığı görüşündedir. O dönemin Dünya Bankası Türkiye Temsilcisi Ajay Chhibber ise krizin gerisindeki temel neden olarak, 1990'lı yıllarda gerekli yasal düzenlemeler yapılmadan sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasını görmektir. Ayrıca krizi oluşturan tek bir neden olmadığını, yukarıda sayılan tüm etkenlerin birleşerek krizi yarattıklarını vurgulamaktadır.

Bu değişik görüşlerin hepsinin üzerinde uzlaştığı ortak noktalar ise şunlardır: İlk olarak kriz bir likidite krizidir. Likiditeye sahip olanlar döviz talep etmemişlerdir. Yılsonunda meydana gelen döviz talebindeki yükselme bir likidite sıkışıklığı yaratmış ve sonuç olarak döviz talebi çok büyük ölçüde artmıştır. Krizin en fazla kendisini

2001 Krizinin Ekonomik ve Siyasi Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme

hissettiği zamanlarda bile gerçek kişilerin döviz taleplerinde bir yükselme olamamıştır. Likidite krizini yaratan temel neden bankalarla ilgili yeni düzenlemelerin çok kısa bir sürede gerçekleştirileceğine ilişkin bir beklentinin yayılmasıdır. Krizin nedenleri kamu otoriteleri tarafından yanlış tanımlanmış ve yanlış tedavi uygulanmıştır. Krizden çıkmak için uygulanan yanlış politikalar nedeniyle faiz oranları daha makul bir düzeyde dengeye gelebilecekken çok yüksek düzeylere çıkmıştır.⁵⁸

4. 2001 KRİZİ SONRASI EKONOMİK VE SİYASİ ORTAM

4.1. 2001 Sonrası Ekonomik Durum

57.Hükümetin iki yıllık icraatının değerlendirildiği raporda dönemin başbakanı Bülent Ecevit, ekonomide yaşanan sorunların iç ve dış pek çok unsurdan etkilendiğini belirtmiştir. Buna göre dünyada yaşanan krizler, özellikle de Rusya krizi, Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiş, 1999 yılına girilirken, bu nedenle ekonomide daralma eğilimi başlamış, 1999 yılında yaşanan iki büyük deprem, ülkenin ekonomik bakımdan en gelişmiş bölgesini vurmuştur. Depremlerin ekonomiye ağır yükler getirdiği ayrıca 1999 ve 2000 yıllarında dünya petrol fiyatlarında olağanüstü artışlar yaşandığı vurgulanırken pek çok yapısal reformla birlikte bankacılık sektöründe de yeniden yapılandırmalar gerçekleştirildiği raporda belirtilmiştir.⁵⁹ Örneğin sektörün daha serbest hale gelmesi için özerk denetleyici kurum BDDK 2000 yılında kurulmuştur. Ancak Özerk Düzenleyici Kurumların (ÖDK) uygulamada başarılı oldukları konusunda yoğun tartışmalar bulunmaktadır. Örneğin BDDK'nın faaliyete başladığı 2000 tarihinden bu güne eylem ve işlemlerinde siyasi etkilerden tamamen uzak kalmadığı, sorunlu bankalara standart norm ve ölçülerde işlem uygulamadığı, sorunlu bankalar çöküş aşamasına ulaşmadan önce yeterince etkin denetim, gözetim ve uyarı işlevlerini yerine getirmediği ortaya çıkmıştır. Bu gün BDDK kamunun parası ile batık bankaları kurtaran bir kurum imajına sahiptir.⁶⁰

⁵⁸ http://www.mahfiogilmez.nom.tr/kose_1.htm, 13.11.2006

⁵⁹ 57.Hükümet İcraat Raporu, <http://www.dsp.org.tr/MEP/index.aspx?pageId=65>, 20.11.2006.

* Cari işlemler bir ülkenin bütün mal ve hizmet alışverişine verilen isimdir. Türkiye ekonomisinde cari işlemlere dış ticaretin yanında turizm gelir ve giderleri, faiz gelir ve giderleri ve işçi dövizleri de dahildir. Yıl sonunda belirlene cari işlem rakamı bir ülkenin dış dünya ile olan alışverişinin durumun göstergesidir. Cari işlemler açık da verebilir fazla da olabilir. Bir ülkede cari işlem açığı yüksek boyutlardaysa bu o ülkede yaşanacak bir döviz sıkıntısının ilk işaretidir ve olası bir devalüasyonun

KESKİN – KİRİŞ - ŞENTÜRK

Bunun yanında Kasım 2000 ve ardından Şubat 2001 krizleri zaten sorunlu olan Türk bankacılık sektörü olumsuz etkilemiştir. Bankalar Şubat'ta hem faiz oranlarındaki artıştan hem de Türk Lirasında yaşanan devalüasyondan negatif yönde etkilenmiş ve ciddi kayıplara uğramıştır.

Şubat 2001 krizinden reel sektör de büyük ölçüde etkilenmiştir. Faiz oranlarının çok fazla yükselmesi ile birlikte reel sektöre kaynak aktarımı durmuştur. Ekonomideki belirsizlik ortamı yatırımları engellemiştir. Bunun yanında iç talepte daralma yaşanmış, döviz üzerinden borçlanan birçok firma iflas tehlikesi ile yüz yüze gelmiştir. Şubat 2001 krizinden sonra Türkiye ile IMF'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı isimli yeni bir anlaşma yapmasının ardından, IMF İcra Direktörleri Kurulu 15 Mayıs 2001'de Türkiye'nin stand-by anlaşmasını 8 milyar dolarlık ek bir kredi ile destekleme kararı almıştır.⁶¹

Türkiye Ekonomisi, 2001 yılında yaşanan hızlı daralmanın ardından 2002 yılında yeniden büyüme sürecine girmiştir. Kriz sonrası uygulanan para ve maliye politikalarının mal ve finans piyasalarında sağladığı istikrar ve olumlu beklentiler ile yapısal düzenlemeler, başta sanayi sektörü olmak üzere ekonominin tüm sektörlerinde büyüme sürecinin başlamasına katkıda bulunmuştur.⁶²

Türkiye'nin son on beş yıllık GSYİH rakamları dalgalı bir büyüme süreci yaşandığını göstermektedir. Bu süreçte Türkiye ekonomisini karakterize eden en önemli gelişmeler yüksek reel faiz oranları, kamu dengelerinde meydana gelen bozulma ve fiyat istikrarsızlıklarıdır.⁶³ Grafikte de görüldüğü üzere 1994'teki ekonomik krizde GSYİH ani bir düşüş yaşamıştır. Yine 1999'da Asya ve Rusya finansal krizlerinin Türkiye'ye yansması olarak kabul edilebilecek GSYİH'daki azalış dikkat çekicidir. 2000 ve 2001 krizleri sonrası GSYİH'da keskin bir düşüş yaşanmıştır. 2001 yılında yaşanan kriz sonrasında milli gelirden % 9.5 oranında düşüş meydana gelmiş ve

habercisidir. Bakınız: Selim SOMÇAĞ, "Türkiye'nin Ekonomik Krizi:OluşumuveÇıkışYolları"

http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Diger/somcagAgu02.doc, 21.11.2006.

⁶⁰ Oktar TÜREL, "Özelleştirme Üzerine Notlar", http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/IktisatToplum11Agu_Turel.doc, 18.11.2006.

⁶¹ Halil SEYİDOĞLU, "Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri", Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, Temmuz 2003, ss. 141-156, s. 149, 150.

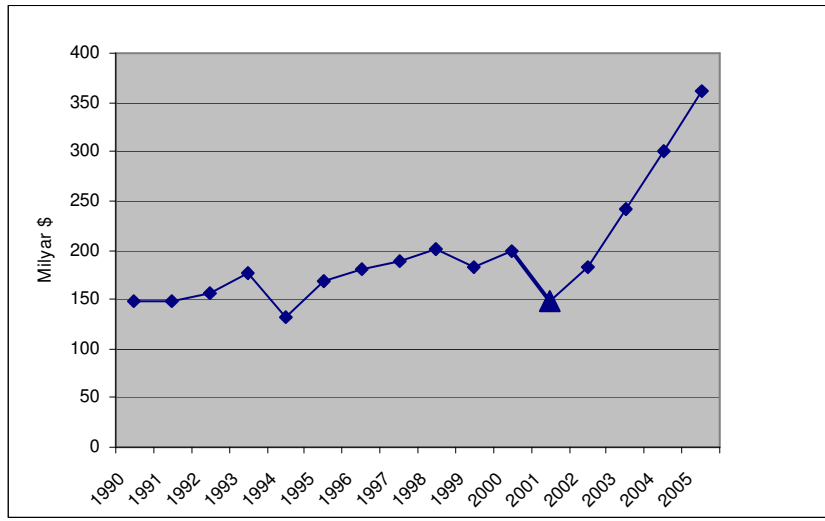
⁶² <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konusma/tur/2002/ODTU.htm> 21.10.2006

⁶³ <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/o-ukp.pdf> 21.11.2006

2001 Krizinin Ekonomik ve Siyasi Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme

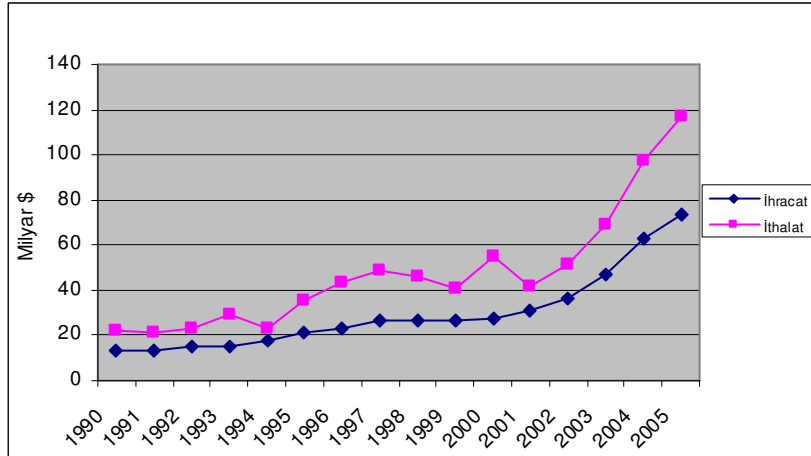
ekonomi ciddi bir daralmayla karşı karşıya kalmıştır. Kriz sonrası uygulamaya konulan makroekonomik politikalar ve yapısal reformlarla ekonomideki kırılganlık giderilmiş ve yeniden canlanma süreci başlamıştır. Bununla birlikte milli gelir ancak 2003 yılı ortalarında tekrar kriz öncesi seviyesine ulaşmıştır. 2002 yılının ilk çeyreğinde başlayan aralıksız ekonomik büyüme 2006 yılı ikinci çeyreğine kadar devam etmiş ve böylece ekonomide 18 dönemlik bir büyüme süreci yaşanmıştır.

Grafik 1. Yıllar İtibariyle GSYİH



Kaynak: TÜİK.

Grafik 2. Yıllar İtibariyle İthalat & İhracat



Kaynak: TÜİK.

KESKİN – KİRİŞ - ŞENTÜRK

Kriz sonrasında serbest dalgalanmaya bırakılan Türk Lirası'nın büyük oranlı değer kaybına uğraması ve krizin etkisiyle birlikte büyük oranda daralan iç talep sonucunda, firmalar, krizden çıkış yolu olarak ihracata yönelmişlerdir. İhracattaki artış 2002 yılında, 2001 yılına göre %14,1 oranında artmış ve 35,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan 2002 yılı ithalatının bir önceki yıla göre %23.7'lik artış göstererek 51.2 milyar dolar seviyesine ulaştığı görülmektedir.⁶⁴ 2001 ve 2002 yılındaki ihracat artışının 2003 yılında hızlanarak devam etmiştir. Nitekim, 2003 yılında ihracatımız, bir önceki yıla göre % 31'lik bir artış göstermiş ve 47,3 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Bu ihracat rakamı, 2003 yılı itibariyle Türkiye'yi dünyanın en büyük 24. ihracatçı ülkesi yapmıştır. Ayrıca, % 31'lik ihracat artış oranı Türkiye'yi en büyük 30 ihracatçı ülke arasında en yüksek ihracat büyüme oranını yakalayan ikinci ülke konumuna yükseltmiştir. 2003 yılında sağlanan ihracat artışının ana nedenleri ise; iç talebin tam olarak canlanmamasına rağmen üretimdeki artışın devam etmesi, reel işgücü maliyelerindeki düşüşün ve verimlilikteki artışın devam etmesi, faiz oranlarındaki düşüşün yarattığı finansman kolaylığı, ihrac fiyatlarındaki artış, dolar/euro paritesindeki gelişmelerin olumlu yansımaları ve enerji fiyatlarının genel fiyat artışının çok altında gerçekleşmesinin yarattığı maliyet avantajı olarak sayılabilir.

2005 yılına gelindiğinde, ihracatımızın %16,3 artışla 73,5 milyar dolar, ithalatımızın ise %19,7 artışla 116,8 milyar dolar seviyelerine ulaştığı gözlenmiştir.⁶⁵ İthalat ve ihracat oranları arasındaki açık artmasına rağmen Türkiye, 2002 sonrası bir ekonomik krizle yüz yüze gelmemiştir. Bunun en önemli nedeni olarak siyasi istikrar ve kısmen de olsa "belirlilik" ortamının ekonomiye olan olumlu etkisi gösterilebilir.

4.2. 2001 Sonrası Siyasi Ortam

Şüphesiz ki, 2000 yılının sonunda ve 2001 yılında yaşanan ekonomik krizler siyasi tablonun değişmesine doğrudan etki yapan unsurlardan olmuştur. Ekonomik kriz sonrasında üç partili 57.hükümet arasındaki sürtüşmeler çoğalmıştır. Bu sürtüşmelerin önde gelen nedeni de 2 Mart 2001'de yurtdışından acil olarak çağırılan ve ekonomi yönetimi kendisine bağlanan Kemal Derviş⁶⁶ olmuştur.

⁶⁴ <http://ekutup.dpt.gov.tr/eg/2002.pdf> 21.11.2006

⁶⁵ <http://www.foreigntrade.gov.tr/IHR/genel/genel.htm>

⁶⁶ London School of Economics'den mezun olduktan sonra ABD'nin dünyaca ünlü Princeton Üniversitesi'nde de yüksek lisans ve doktorasını yapmıştır. Derviş, Bülent Ecevit'in 1973-1976 yıllarında ekonomi ve uluslararası ilişkilerden sorumlu danışmanlığını yaptıktan sonra Dünya Bankası'na 1978 yılında katılmıştır. Derviş

2001 Krizinin Ekonomik ve Siyasi Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme

Ekonomiden sorumlu devlet bakanı Kemal Derviş'e, Hazine Müsteşarlığı, Merkez Bankası, Ziraat Bankası, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Türkiye Halk Bankası, Türkiye Kalkınma Bankası, Türkiye Emlak Bankası ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun (BDDK) bağlandığı açıklanmıştır.⁶⁷

Şüphesiz 2001 krizinin hemen ardından Türkiye'ye gelip ülkeyi ekonomik krizden kurtaracak kişi sıfatıyla hükümete dâhil olan Kemal Derviş, 57.hükümetin prestijini önemli ölçüde azaltan bir gelişme olarak yorumlanabilir. Ülkeyi yönetmeye talip olarak meşru seçimlerle işbaşına gelmiş üç partiden oluşan 57. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, yaşanan tabii afetler ve ekonomik krizlerin yarattığı olumsuz koşulları bertaraf edememiş ve IMF'nin bir temsilcisini göndermek yoluyla sürece doğrudan müdahil olması ile bu çıkmazdan kurtulacağını düşünmüş ya da böyle bir uygulamaya mecbur kalmıştır.

Kemal Derviş'in, bakanlığı sırasında hükümetin dördüncü ortağı olduğu belirtilmektedir. Onunla fikir ayrılığına düşen bakanlar görevlerinden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Örneğin MHP'li ulaştırma bakanı Enis Öksüz, ANAP'lı devlet bakanı Yüksel Yalova bunlar arasındadır. Hükümet kanadında bunlar yaşanırken bir sonraki dönemin iktidar partisi olacak Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti veya AKP), Ağustos 2001'de kurulmuştur.

Bahar 2002'ye gelindiğinde başbakan uzun süredir hastanede tedavi altında kalırken, devlet bakanı Derviş ise erken seçim açıklamasında bulunmuştur. Bu gelişmeler siyasi istikrarsızlığa neden olurken ekonominin kırılganlığını arttırıcı bir etki yapmıştır. Süreç dâhilinde Derviş, başbakan yardımcısı ve DSP'nin ikinci adamı olan Hüsamettin Özkan ve Dışişleri bakanı İsmail Cem ile birlikte hareket etme kararı alıp daha sonra bu kararından vazgeçmiştir.

Seçimlerin yaklaşması Temmuz 2002'de DSP'nin bölünmesi ile Yeni Türkiye Partisi'ni ortaya çıkarmıştır.⁶⁸ Siyasi istikrarsızlığın ve belirsizliğin hakim olduğu 2002 seçimleri öncesinde iktidar adayı olarak üç yeni parti ortaya çıkmıştır: Adalet ve Kalkınma Partisi, Genç Parti ve Yeni Türkiye Partisi.

3 Kasım 2002 Seçimlerinde, birbiri içine geçmiş ekonomik ve siyasi krizlerin üstesinden gelemeyen 57.hükümetin ortakları ülke

Türkiye'ye dönmeden önce DB'ndaki pozisyonu başkan yardımcılığıydı. Bkz. <http://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=1352>, 19.11.2006.

⁶⁷ Bkz. http://www.belgenet.com/2001/kd_020301.html, 19.11.2006.

⁶⁸ Olayların Kronolojisi için Bkz.

http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/kronolojiodocs/Krono_92-02.htm, 18.11.2006.

KESKİN – KİRİŞ - ŞENTÜRK

seçim barajını aşacak oy oranlarına erişememişlerdir. Seçimlerin en şaşırtıcı sonucu 1999'da birinci parti olan DSP'nin %1'lik oy oranına inmiş olmasıdır. Yine ANAP, 1990'larda girdiği çözülme sürecinin son aşaması olarak %5'e gerilerken MHP de emanet oylarını dağıtıp kendi kemikleşmiş oy oranına dönmüştür.

Tablo 5. 2002 Seçimleri İle Oluşan Tablo

	Geçerli Oylar İçinde	Kayıtlı Seçmenler İçinde	Mecliste Temsil Oranı	MV 3 Kasım 2002	MV 3 Kasım 2006
AKP	34.3	26.13	66	365	355
CHP	19.4	14.77	32	178	154
DYP	9.54	7.30	-	-	4
MHP	8.38	6.37	-	-	-
GP	7.25	5.52	-	-	-
DEHAP	6.22	4.74	-	-	-
ANAP	5.13	3.90	-	-	21

Kaynak: Mehmet Turgut, 18 Nisan 1999 ve 3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Değerlendirmesi, Boğaziçi Yayınları, 2. basım, İstanbul 2003, s.174'den uyarlanmıştır.

SONUÇ

Küreselleşme ile birlikte özellikle 1990'lı yıllardan itibaren artan kontrolsüz kısa dönemli sermaye akımları Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeleri yüksek riskle yüz yüze getirmiştir. Bu akımları çekebilmek için gelişmekte olan ülkeler yüksek faiz oranları ve yüksek döviz kuru oranları uygulamışlardır. Bu da makro ekonomik istikrarsızlığı artırmıştır.⁶⁹ Hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin yaşadıkları finansal kriz deneyimleri sabit döviz kuru uygulamalarının spekülative ataklara maruz kaldığını göstermiştir.⁷⁰

Türkiye'de krizin oluşmasında temel nedenlerden biri uygulanan istikrar programının bazı zayıf yönleridir. Özellikle "siyasi irade eksikliği" ön plana çıkmaktadır. Nitekim bu eksiklikler daha sonra programın hedeflerinin tam olarak gerçekleşmemesine ve finansal krizin meydana gelmesine neden olmuşlardır.

⁶⁹ Joseph E. STIGLITZ, "Globalization and growth in emerging markets and the New Economy", *Journal of Policy Modeling*, Volume 25, Issue 5, July 2003, s. 511.

⁷⁰ Michael D. BORDO ve Marc FLANDREAU, "Core, Periphery, Exchange Rate Regimes, and Globalization", CEPR Discussion Papers 3077, 2001, s. 23.

2001 Krizinin Ekonomik ve Siyasi Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme

IMF küreselleşme çağında gittikçe daha sık yaşanan finansal krizlerin tek sorumlusu olmasa da, uyguladığı ve uygulattığı politikalarla özellikle finansal küreselleşme süreci içinde yaşanan krizlerin oluşumunda katkısı olan bir aktör görünümündedir.⁷¹ IMF'ye getirilen en büyük eleştirilerden biri de genelde tüm ülkelere aynı reçeteleri uygulaması sonucunda ülkelerin kendi şartlarını göz önüne almamasıdır.⁷²

2002 sonrası tek partili iktidar ve iki partili bir meclisin oluşumunda “ekonomik istikrar” beklentisi ve isteği son derece etkili olmuştur. Keza 2002 sonrası ekonomik göstergelerin iyileşmeye başlaması da bu beklentinin doğruluğunu öne çıkarır niteliktedir.

Kriz sonrasında ekonomide yaşanan istikrarlı büyüme sürecinde uygulanan ekonomi politikaları kadar siyasa yapıcı ve uygulayıcılarının gerekli iradeye sahip olması ve istikrarlı bir yapıyı sağlama çabası da önemlidir. 2002 seçimlerinde tek partinin iktidarı dolayısı ile ekonomi yönetiminin tek elde toplanması, siyasi istikrar ile birlikte ekonomik istikrarı da beraberinde getirmiş görünmektedir. Piyasalarda oluşan güven ortamına ve azalan belirsizliğe ekonomi olumlu tepki vermiş ve sürekli bir büyüme sürecine girmiştir. Bu durum ekonomik ve siyasi yönelimlerin karşılıklı etkileşimini gösteren net bir örnek oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

- 57.Hükümet İcraat Raporu, <http://www.dsp.org.tr/MEP/index.aspx?pageId=65> 20.11.2006.
- AKDIŞ M., “Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerine Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler – Beklentiler” <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/akdis.htm>, 14.10.2006.
- AKMAN M.S., “AB’ne Üyelikte Kopenhag Kriterleri Açısından Türkiye Ekonomisinin Durumu ve Ekonomik Krizin Etkileri”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı 2** Yıl:7, Sayı 41, Ankara Kasım Aralık 2001.
- AKYÜZ Y. ve BORATAV K., “The Making of the Turkish Financial Crisis”, World Development, Volume 31, Issue 9, September 2003.
- AKYÜZ Y. ve BORATAV K., “The Making of the Turkish Financial Crisis”, World Development, Volume 31, Issue 9, September 2003.

⁷¹ Ziya ÖNİŞ, “Neo-Liberal Küreselleşmenin Sınırları: Türkiye Açısından Arjantin Krizi ve IMF’ye Karşılaştırmalı Bir Bakış”, Ahmet KÖSE, Fikret ŞENSES, Erinc YELDAN, eds., **İktisat Üzerine Yazılar II. İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003**, s.1.

⁷² Joseph E. STIGLITZ, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı** (Çev.Arzu TAŞÇIOĞLU ve Deniz VURAL), Mart Yayınları, İstanbul 2002,s.36.

KESKİN – KİRİŞ - ŞENTÜRK

- ALP A., “Bankacılık Krizleri ve Krizlere Karşı Politika Önerileri”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı 1**, Yıl:7, Sayı 41, Ankara Eylül Ekim 2001.
- ALPER C.E. ve ONİŞ Z., “The Turkish Banking System, Financial Crises and the IMF in the Age of Capital Account Liberalization: A Political Economy Perspective”, **New Perspectives on Turkey**, No.30, 2004.
- ALPER C.E. ve ONİŞ Z., “The Turkish Banking System, Financial Crises and the IMF in the Age of Capital Account Liberalization: A Political Economy Perspective”, No.30 2004.
- ALPER C.E. ve SAĞLAM İ., “The Transmission Of A Sudden Capital Outflow: Evidence From Turkey”, Forthcoming in *Eastern European Economics*, March-April 2001, Vol. 39, No. 2.
- BORDO M.D. ve FLANDREAU M., “Core, Periphery, Exchange Rate Regimes, and Globalization”, CEPR Discussion Papers 3077, 2001.
- ÇAHA Ö, **Seçmen Davranışı ve Siyasal Partiler**, Fatih Üniversitesi Yayını, İstanbul 2004.
- DISYATAT P., “Currency Crisis And The Real Economy: The Role Of Banks” Washington DC: International Monetary Fund, Working Paper No. 01/49, 2001.
- DOMAÇ İ. ve PERIA M.S.M., “Banking Crises And Exchange Rate Regimes: Is There A Link ?”, **Journal Of International Economics**, Volume 61, Issue 1, October 2003.
- ERDOĞAN N., “Türkiye’de Ekonomik Kriz ve Bankacılık Sistemi”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Yıl 7, Sayı 41, Ankara, Eylül-Ekim 2001.
- EREN A. ve SÜSLÜ B., “Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı 1**, Yıl:7, Sayı 41, Ankara Eylül Ekim 2001.
- EREN E. ve BİLDİRİCİ M., “Türkiye’de 1990 Sonrası İktisadi Krizlerin Siyasal ve İktisadi Nedenleri”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**.
- ERGİ M., “Dünya’da ve Türkiye’de Krizin Anatomisi”, s. 950. **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı 2**, Yıl:7, Sayı 42, Ankara Kasım Aralık 2001.
- FRIEDMAN T.L., **Lexus ve Zeytin Ağacı**, Boyner Yayınları, (Çev.Elif ÖZSAYAR), İstanbul 2000.
- GÖZE A., **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, 10.basım.
- KADIOĞLU F., KOTAN Z., ŞAHİNBEYOĞLU G., “Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000”, <http://www.tcmb.gov.tr/%7Eresearch/discus/dpapers51.pdf>, 21.10.2006
- KARAMUSTAFA O. ve KÜÇÜKKALE Y., “Türkiye’de Kriz Döneminde Kur-Faiz-Borsa İlişkilerinin Dinamik Analizi”, *Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Ekim 2002
- KAUFMAN G., “Banking and Currency Crises and Systemic Risk: A Taxonomy and Review”, **Financial Markets, Institutions & Instruments**, Volume 9, NO. 2, May 2000.

2001 Krizinin Ekonomik ve Siyasi Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme

- KİBRİTÇİOĞLU A., “Türkiye’deki Ekonomik Krizler ve Hükümetler” **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı 1**, Yıl 7, Sayı 41, Eylül Ekim 2001, ss.174-182.
- KIRKPATRICK C. ve TENNANT D., “Responding To Financial Crisis: The Case Of Jamaica”, **World Development**, Volume 30, Issue 11, November 2002.
- ONGUN T., “Türkiye’de Cari Açıklar ve Ekonomik Krizler”, Der. ÇOLAK Ö.F., **Kriz ve IMF Politikaları**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2002.
- EROĞLU E. ve ALBENİ M., **Küreselleşme Ekonomik Krizler ve Türkiye**, Bilim Kitabevi Yayınları, Isparta 2002.
- ÖNİŞ Z., “Neo-Liberal Küreselleşmenin Sınırları: Türkiye Açısından Arjantin Krizi ve IMF’ye Karşılaştırmalı Bir Bakış”, Edt. KÖSE A., ŞENSES
- YELDAN E., **İktisat Üzerine Yazılar II. İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.**
- ÖZBİLEN Ş., “Türkiye’de İktisadi Krizin Temel Nedenleri ve Bir Mali Sistem Reformu”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I.**
- ÖZGÜVEN A., “İktisadi Krizler”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı 1**, Yıl:7, Sayı 41, Ankara Eylül Ekim 2001.
- PAÇACI C., “Krizler ve Türk Bankacılık Sektörü”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Yıl 7, Sayı 41, Ankara, Eylül-Ekim 2001.
- SEYİDOĞLU H., “Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri”, Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, Temmuz 2003.
- SOMÇAĞ S., “Türkiye’nin Ekonomik Krizi: Oluşumu ve Çıkış Yolları” http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Diger/somcagAgu02.doc, 21.11.2006.
- STIGLITZ J.E., “Globalization and growth in emerging markets and the New Economy”, **Journal of Policy Modeling**, Volume 25, Issue 5, July 2003.
- STIGLITZ J.E., **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı** (Çev.Arzu TAŞÇIOĞLU ve Deniz VURAL), Mart Yayınları, İstanbul 2002.
- ŞAMİLOĞLU F., **Küreselleşme Sürecinde Türkiye’nin Finansal Kaynak Sorunu**, Gazi Kitabevi, Ankara 2002.
- TUNCA Z. ve KARABULUT G., “Küreselleşme Kriz ve Türkiye”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Yıl 7, Sayı 41, Ankara Kasım Aralık 2001.
- TURAN A.E., **Türkiye’de Seçmen Davranışı – Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi**, Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul 2004.
- TÜREL O., “Özelleştirme Üzerine Notlar”, http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/IktisatToplum11Agu_Turel.doc, 18.11.2006
- Türkiye Ekonomisi Bülteni, Sayı 12, Aralık 2000.
- UYGUR E., “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, No: 2001/1. <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/krizdenkrize.pdf>, 09.10.2006
- UYGUR E., “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, No: 2001/1.

KESKİN – KİRİŞ - ŞENTÜRK

- ÜNSAL E., **Mikro İktisat**, Kutsan Ofset Matbaacılık, 2. Baskı, Ankara, 1998.
- YAKIN G., “Krizlerin Siyasi Sebepleri ve Güven Faktörü”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı 1**, ss.143-146.
- YAY T., YAY G., ENSAR Y., **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İTO Yayını, Yayın no:2001-47.
- YELDAN E., “On The IMF-Directed Dısınflation Program In Turkey: A Program For Stabilization and Austerity Or A Recipe For Impoverishment and Financial Chaos?”, http://www.bilkent.edu.tr/%7Eyeldanbs/Yazilar_Uye/yeldanekim01.pdf, 11.11.2006.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/o-ukp.pdf> 21.11.2006.
- <http://ekutup.dpt.gov.tr/eg/2002.pdf> 21.11.2006.
- <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ticaret/trk00/dsticTRekoweb00.htm>, 12.11.2006.
- <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ticaret/trk00/dsticiracat00.htm>, 12.11.2006.
- http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_1.htm, 13.11.2006
- <http://www.foreigntrade.gov.tr/IHR/genel/genel.htm>, 18.11.2006
- <http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=1352>, 19.11.2006.
- http://www.belgenet.com/2001/kd_020301.html, 19.11.2006.
- <http://www.deltur.cec.eu.int/helsinki-sonuc.html> 22.11.2006.
- http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/kronolojiodocs/Krono_92-02.htm, 18.11.2006.
- <http://www.belgenet.com/eko/21subat01.html>, 09.10.2006.
- <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konusma/tur/2002/ODTU.htm> 21.10.2006.
- <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2003/sermaye%20hareketleri.htm>, 20.11.2006.
- <http://www.tuik.gov.tr>